

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

שכחו לפתוח קופסת שימורים לסעודה שלישית

ולא פתח, נראה שכוונתו לעשות פתח ואסור.

איסור סתירת כלים

בתוספות (שם, ד"ה שובר) הקשו על ההיתר של שבירת החבית כדי להוציא את הפירות, והרי יש בזה משום מלאכת סותר, ומטעם זה מבואר בגמרא (עירובין לד:) שאסור לשבור פתח במגדל של עץ כדי להגיע אל אוכל הנמצא בתוכו.

כדי ליישב את השאלה הביאו התוספות את דברי הגמרא (ביצה לג:) שהקשו על שיטת רבי אליעזר שגזרו שלא לעשות לכלי פתח שלא בכוונה לפתח שמוא' יכוון לפתח ויעבור באיסור, שהרי במשנה בשבת התירו לשבור כדי לאכול, ולא גזרו שמוא' יתכוון לעשות כלי. ויישבו שהמשנה מדברת בחבית 'מוסתקי'. ופירש רש"י ש'מוסתקי' הוא שרף העצים ומדבקים בו שברי חבית כדי לחזור ולהשתמש בחבית, ומאחר וחבית זו רעועה ביותר אין חשש שיכוון לעשות בה פתח לשימוש קבוע. וביארו התוספות (שם) את כוונת רש"י, שהאדם חושש מלעשות בכלי רעוע נקב גדול כנדרש לשימוש קבוע שמוא' ישבר הכלי. אבל בשם רבינו יצחק ביארו התוספות שלחבית רעועה כלל אין שם 'כלי' ולכן גם עשית הפתח אינה חשובה כמלאכת בונה. בתוספות במסכת שבת (קמז. ד"ה השובר) כתבו טעם אחר, שרק בכלי רגיל יש לחוש שהוא יחוס עליו להתכוון לעשות לו פתח יפה, אבל בכלי מוסתקי כלל אינו חש לקלקלו.

וכתבו תוספות (שבת קמז. עירובין לד:) שבכלי מוסתקי אין גם איסור סותר, ונראה כוונתם שכיון שמדובר בכלי מוסתקי אין חשיבות לסתירתו להחשיבה כמלאכת סותר. וכן פסק הרא"ש (עירובין פרק ג סימן ה, ה"ד בבית יוסף ריש סימן שיד), וכן פסק בשו"ע (שם, סעיף א).

ראשונים ואחרים (רשב"א ר"ן ועוד, שבת קמז. עירובין לד:) יישבו את השאלה מדוע אין איסור סותר בשבירת החבית, משום שאיסור סתירה נאמר דווקא בכלי גדול מאוד כמגדל של עץ, אבל בכלי קטן של חבית אין איסור סתירה כלל הגם שאינה עשויה כמוסתקי. ובביאור הגר"א (שם ס"ק ד"ה כגון) כתב ששיטה זו עיקר להלכה, והובאו דבריו במשנה ברורה (שם ס"ק ז).

בתוספות מסכת עירובין (לד:) משמע שיש שני תנאים כדי שיהיה איסור בונה

המשך בעמ' ב'

בנימין, אברך חרוץ, הגיע מוקדם אל השטיבל להכין את סעודה שלישית לאברכים. הוא הכין הכל בצורה מושלמת מבעוד יום, אולם אז נזכר ששכח לפתוח את קופסאות השימורים של נתחי הטונה, אותם תכנן להגיש עם רוטב מיוחד. תהיה לו ולציבור עוגמת נפש רבה אם לא יוכל להגיש את הטונה, האם יש דרך מותרת לפתוח את הקופסאות בשבת?

תשובת מורינו הרב שליט"א:

הפוסקים דנו בשאלת ההיתר לפתוח קופסת שימורים בשבת, וכמה נידונים מרכזיים יש בעניין: א. חשש איסור 'סותר', שבפתיחת קופסת השימורים הרי הוא סותר את הכלי שאיכסן עד כה את ביעילות את מה שבתוכו. ב. איסור 'מתקן מנא', זאת מפני שרבים משתמשים בקופסת השימורים עד לגמר מה שבתוכה, אף אם אדם זה מכוון לעשות פתח רק כדי להוציא ולזרוק, הרי יש גזירה שמוא' יכוון לעשות לקופסה פתח נאה, שיש בזה איסור מתקן 'מנא'. ג. איסור 'בונה', שמוא' מה שעושה מכלי אטום כלי פתוח הוא מציאות חשובה של בניין, ולכן אף שכוונתו להשליך את הקופסה מיד לפח, מחמת חשיבות המלאכה, יש איסור דרבנן. ד. איסור 'מחתך', וזה מצוי בקופסאות שימורים שיש בהם חריץ עם לשונית לפתיחה קלה, ויש לחוש לאיסור מחתך, כיון שהוא פתוח במקום מסוים בדווקא, ונבוא להרחיב בדבר ובהכרעת הפוסקים.

חשש עשיית פתח בכלים סגורים

במשנה (שבת קמז.) מבואר, שמותר לשבור בחבית פתח כדי להוציא ממנה גרוגרות או פירות למאכלו, ובלבד שלא יכוון בשבירה לעשות פתח נאה המתאים לשימוש כפתח קבוע. הגמרא (שם) מביאה ששאלו מרב ששת האם מותר לנקוב את החבית על ידי חרב שיוצרת פתח רחב שאינו מתאים כל כך לשמש כפתח קבוע, צדדי השאלה הם: האם פתיחה זו היא רק כדי להוציא את היין בלבד, או שיש בה גם כוונה ליצירת פתח, והשיב שהדבר אסור. והקשו על דבריו מדברי רבן שמעון בן גמליאל שמותר בשבת להתיז בסיף את ראש החבית של יין, ויישבו, שהתזת כל ראש החבית מוכיחה שאין כוונתו לעשות פתח, אבל כאן אילו הייתה כוונתו לפתח גדול, הרי היה מתאים יותר שיפתח את המגופה העליונה של החבית, וממה שנקב

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

מחיקת השם בספר בעת ההכנה לדפוס כדי שלא יהיו בו שמות ויתבזו

אני עובד כמגיה ספרים באחת מהוצאות הספרים, במסגרת עבודתי קיבלתי ספר גדול שבו המחבר העתיק ציטוטים של פסוקים בתורה בשלמותם עם שם ה' המלא בצורתו כפי שנכתב בחומש. בשל בעיות גניזה, ביקש המחבר שבמהלך ההגהה יוחלפו כל השמות

המשך בעמ' ב'

ת. בנטילת ידיים בבוקר אחר השינה נחלקו הפוסקים, ויש להחמיר'.

זמן ברכת הגומל לעוברי הים

לפני יותר משבוע חזרתי מגופש בחו"ל, האם אפשר עדיין לברכת את ברכת הגומל? ת. לכתחילה נכון לברך בתוך שלשה ימים. בדיעבד יברך עד שלשים יום.²

אם נגיעה פוסלת במים של נטילת ידיים שחרית

התעוררתי בבוקר ובחיפוש אחר ספל נטילת הידיים נגעתי בטעות במים, האם המים נפסלו לנטילה?

רעה של בית הכיסא. 2 כתב בשולחן ערוך (אורח חיים סי' סו:) אם איחר, יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה. ונכון שלא לאחר שלשה ימים. וממה שכתב כל זמן שירצה לכאורה משמע שאין גבול עד מתי יכול לברך. אכן בבאר היטב (סק"ט) כתב דבדיעבד עד ה' ימים מברך. הרי שמש"כ בשו"ע 'כל זמן שירצה' אין הכוונה עד עולם, אלא יש לו שיעור. ומדברי המשנה ברורה (סק"ה) נראה שהוא חולק על הבאר היטב, שכתב בשם הרא"ה שלא ימתין יותר משלושים יום בשביל מנין עשרה, הרי שיכול לברך כל שלושים, אך יותר מזה נראה שלא יברך. וכן הורה הגר"ש אלישיב (שיעורי הגר"ש בברכות עמ' תרפ"ט) שלאחר שלושים כבר אינו בשמחה ואם מברך זו ברכה לבטלה. ובספר

הכיסא, ומטעם זה רק לענין יוצא מבית הכיסא פסק המים נטמאים בנגיעה וכשרים לנטילה. אמנם בשו"ת לב חיים (אורח חיים סי' סו) כתב לדמות את הנוגע באוכלים לאחר שיצא מבית הכיסא לנגיעה באוכלים קודם שנטל ידיו שחרית, הביא דבריו בספר חסד לאלפים (סי' ד ס"א), וראה גם בכף החיים (סי' ד סק"ט), ובהשטות שנדפסו בלב חיים (הנזמ"ח) כתב שלפי דבריו עולה שהיוצא מבית הכיסא ובא ליטול ידיו אין לו ליטול המים מהחבית בחפניו, דאם כן יטמא את המים, ומציין לדברי הפוסקים שלא כתבו כן, הנה המשנה ברורה (ה"ל) פסק כדבריהם שהמים אינם נטמאים, אכן נראה שהמשנה ברורה מחלק בין רוח רעה של לילה שחמור יותר ומטמא אוכלים ומים במגעו ולא ברוח

ערוך הרב שהמים נטמאים, שכתב (סי' ד סק"ט) שאם נגע באוכל קודם נטילת שחרית ידחתו ג' פעמים, וא"כ גם אם נגע במים נטמאו מהרוח רעה, ואי אפשר להעביר רוח רעה במים שיש עליהן רוח רעה ואין ליטול במים שנגע בהם בידים לא נטולות. ואף שהמשנה ברורה כתב בהלכות נטילת ידיים לסעודה (סי' ק"ט סק"ב), ומקורו מהר"ש חולין פ"ח סי' סו) שהיוצא מבית הכיסא ובא ליטול ידיו יכול לשאוב בחפניו מן הדלי ולשפוך המים לחוץ והמים הנוותרים בדלי לא נטמאו בנגיעתו בהם וכשרים לנטילת ידיים לסעודה. נראה שהוא מחלק בין רוח רעה של בית הכיסא לרוח רעה של לילה, שהרי לא כתב הלכה זו שאם נגע באוכל לפני נטילה רק אם נגע לפני נטילת שחרית ולא ביצא מבית

1 בשו"ע הרב (מהדור"ח סי' סו) כתב: יזהר מאד בשעת נטילת ידיו מהכלי שלא יגע במים תוך הכלי ויטמאם. מבואר בדבריו שנגיעה במים מטמאת אותם. וכן כתב בספר מנחת אהרן (י"ב) עיקב ביד פארו, כלל א אות י"ח). מאידך באשל אברהם (בוסטאטס מהדור"ח סי' סו ויב) כתב: דלא שייך שנעשו כשופכים רק כשהטביל ידו בהם לנטילת שחרית, מה שאין כן אם בלא כוונת נטילת ידיים הגיעו ידיו לתוך מים שבכלי, ו"ל דלא נעשו שופכים. ו"ל ג"כ שמעט זיהום שבדידו בטל ברוב המים, ורק מצד כוונתו לנטילת ידיים אז להעביר רוח רעה על ידי זה לבד נעשו כשופכים. מבואר בדבריו שרק אם נוטל עם המים את ידיו אז נטמאים מהרוח רעה. ובדעת המשנה ברורה נראה שסובר כדעת השולחן

תשובות ממורינו הרב שליט"א

ב

החשובה של יצירת כלי חדש בפתיחת כלי אטום, הוא מלאכה חשובה שאפילו אינו מכוון לבניה וכל דעתו רק להוציא מה שבתוכה, סוף סוף הרי זה כעין פסיק רישא ואינו מתכוון שאסור מדרבנן.

דעת הגרש"ז אויערבאך

הגרש"ז אויערבאך (שמירת שבת כהלכתה פרק ט הערה י) סבר שיש שם כלי על קופסת שימורים אטומה, שהרי הוא כלי מועיל ביותר לשמר בו את המאכלים ולטלטל אותם ממקום למקום, אך מכיון שרגילים לזרוק מיד את הקופסה לאשפה, מסתבר דחשיב ככלי רעוע וכחבית של מוסתקי שאין בו איסור סתירה, ומטעם זה גם אין חוששים שמה יכוון לעשות בו פתח יפה, כיון שכלי זה עומד לזריקה לאשפה.

ומבואר שהחזו"א והגרש"ז נחלקו בשני דברים, באיסור סותר ובגזירה שמה יכוון לפתח. דעת החזו"א שאין איסור סותר כיון שאין לזה חשיבות של כלי, אבל יש בו גזירה שמה יכוון, ודעת הגרש"ז שיש לקופסת שימורים חשיבות של כלי, אך כיון שזה כלי חד פעמי אין בו איסור סתירה ואין בו גזירה שמה יכוון לפתח.

לטעם ההיתר דימה הגרש"ז קופסת שימורים שעומדת לשימוש חד פעמי לכלי של מוסתקי שאין לו חשיבות, אמנם בספר בניין שבת (פרק י"ז ס"ק א) הגרש"ז דימה קופסת שימורים לכלי יש חותלות שדומה לקליפת האגוז ואין בו איסור סתירה או בניה, וגם קופסת שימורים שהיא חד פעמית אינה אלא עטיפת המאכל וכקליפת האגוז וככלי של חותלות ואין בה איסור.

ומהדימוי לכלי של חותלות למד הגרש"ז שגם אם אינו מרוקן מיד את קופסת השימורים, אלא ממשיך להחזיק את המאכל עד תומו בתוך הקופסה, אין זה מחשיב את קופסת השימורים לכלי אחסון, שהרי כלי זה אינו מתאים לשימוש ארוך של אחסון, וזה דומה לחותלות שגם כן אין אוכלים את כל התמרים שבהם בפעם אחת, ולא כתב שום פוסק תנאי שצריכים להוציא את כל התמרים מיד, ואפילו הכי מותר כי אין לחותלות של כלי כלל, וכתב שבמקצרים מיוחדים שמשאירים זמן ממושך ביותר בקופסת שימורים והם משתמרים בה, נחשב שעושה כלי בפתיחה ויש לחוש בזה לאיסור בונה. (וראו בשו"ת מנחת שלמה חלק סימן יב ס"ק ב).

גם דעת הגר"י אלישיב (אשרי האיש שם, מאור השבת חלק ה מכתב עח) שמעיקר הדין יש להשוות קופסאות שימורים למוסתקי וחותרות ולהתיר, אך סבר דמכיון שיצא מפי החזון איש להחמיר, ראוי לנקב תחילה בדרך שבירה לפגום בקופסת שימורים ורק אחר כך לפתוח אותה מהצד השני. גם בכך החיים (סימן שיד ס"ק לח) כתב להתיר, אך כתב שלכתחילה ראוי להחמיר.

דעת המנחת יצחק

המנחת יצחק (חלק ד סימן פב ס"ק לא - לח) פתח בזה לכאורה לפי שיטת הרמב"ם שהתיר לשבור גם כלי שאינו של מוסתקי, אין בעיה של סתירה כלי או של גזירה שמה יכוון לפתח, וגם לפי שיטת הרשב"א והר"ן (שהגרי"א סבר שהעיר כדבריו) שלעולם אין סתירה בכלים אין בעיה של סותר, וכדי לבטל חשש של שמה יכוון לפתח, כתב שיש עצה לקלקל את קופסת השימורים לפני הפתיחה, ואז בוודאי לא יכוון לפתח שהרי אינו לקיים את קופסת השימורים לשימוש. אלא ששוב מצא שהחזון איש חידש שיש גם בעיה של בונה מכלי אטום לכלי הראוי לשימוש, וכתב שגם מה שחידש החזון איש

לפתח, והרי מטעם זה העמידו בגמרא בעירובין את המשנה דווקא בחבית 'מוסתקי' שהיא רעועה ואין בה חשש שמה יכוון לעשות בה פתח.

ועוד כתב החזון איש, דשמה אפילו אם דעתו להשתמש מיד בכל מה שבקופסת שימורים ולזרוק אותה מיד לאשפה, אין מתחשבים בדעתו, דלא מצינו היתר סתירה רק בחבית שכבר יש לה פתח אלא שהוא סתום במגופה, שבוה כבר יש שם כלי שימושי על החבית, ואין כל כך חשיבות מלאכה לנקב החדש כדי שנאסר מצד מלאכת סותר אחרי שכלל אינו מכוון לתיקון שבסתירה אלא רק כדי להוציא את המאכל, אבל עשיית פתח לכלי אטום בכל צד זה ממש גמר עשיית הכלי, ולכן אפילו שאין כוונתו לפתח אלא רק להוציא מה שבתוך הכלי המציאות הוא שכעת הוא בונה את הכלי, וצריך להיות אסור מדרבנן, וכעין דין פסיק רישא ואינו מכוון שאסור מדרבנן בכל מקום.

ויש לבאר כי מאחר שכבר כתב החזו"א לאסור לפתוח כדי להוציא מחשש שגם יכוון לעשיית הפתח, מה הוצרך לדון עוד שמה יש גם איסור דרבנן של בונה באינו מתכוון, ונראה שבא להרוויח כי אפילו אם נאמר שקופסאות שימורים הם מוסתקי ואין גוזרים בהם שמה יכוון לפתח, הרי בלאו הכי יש לחוש גם לאיסור בונה.

הגר"נ קרליץ (חוט שני חלק ב עמוד רעג) כתב שכל דברי החזו"א שעצם המציאות של פתיחת כלי אטום לכלי פתוח יש בו משום בניין, הוא דווקא משום שיש בני אדם שנוהגים להשתמש בקופסאות הללו אחרי הפתיחה, אבל אילו הכל היו זורקים את הקופסאות באופן מיידי לא הייתה חשיבות מלאכה גם לפתיחה של כלי האטום, וכן כתב המנחת יצחק (חלק ד סימן פב), אמנם בחוט שני הוסיף כי מאחר ויש קופסאות שימורים שמשאירים את מה שבהם למשך זמן, נחשב הפתיחה כתיקון אצל קופסת שימורים, ואפילו שקופסא זו הכל נהוגים לזרוק, אמנם לא מצאנו עוד מי שכתב כן בדעת החזו"א.

הגר"י אלישיב (אשרי האיש חלק ב פרק יח סיף ט, מאור השבת חלק ה מכתב עח) סבר כי באופן שיעשה חור בתחתית קופסת השימורים ואחר כך יפתח אותה מצידה העליון, הרי שבעשיית החור כבר מנע את אפשרות השימוש העתידי בקופסת השימורים, ושוב לא שייך כאן גזירה שמה יכוון לפתח קבוע, וגם לא שייך שוב להגדיר את פתיחת הקופסה כמציאות של עשיית כלי באינו מתכוון, שהרי כבר לא יצליח להיות כלי, וכן כתבו בדעת החזו"א המנחת יצחק (שם), החלקת יעקב (חלק ג סימן ח), ושמירת שבת כהלכתה (פרק ט סיף ג הערה כב) בשם הגרש"ז אויערבאך.

אמנם הגר"נ קרליץ (מאור השבת חלק ה מכתב לד) סבר כי עצם פתיחת החור בתחתית הקופסת שימורים היא מציאות של עשיית כלי, שהרי מעתה שוב אין הקופסה כלי אטום ונעשה כלי, וכן דעת הגר"ח קנייבסקי (מאור השבת חלק ה מכתב לג), העולה בשיטת החזון איש, שאין איסור סותר בפתיחת קופסת שימורים, מפני שכלי אטום אינו כלי כדי יחשב למלאכת סותר, ואם מכוון להשתמש בקופסת שימורים, יש בפתיחה איסור בונה, אך גם אם אדם זה מתכוון לזרוק לאשפה, כיון שמצויים אחרים שמשתמשים בקופסה לשימוש חוזר או שמשאירים את המאכל למשך זמן בתוך הקופסה, לכן הגם שאדם זה כעת אינו מכוון לפתח יש גזירה שמה יכוון לשימוש של פתח ולא רק להוצאה, ורק בכלי מוסתקי התירו שאין בו חשש שמה יכוון לפתח, אבל קופסת שימורים אינה מוסתקי ויש בה חשש גזירה. ועוד דשמה עצם המציאות

בכלים. א. דווקא בכלי גדול. ב. דווקא בכלי רגיל ולא במוסתקי. וכן לכאורה פסק הרמ"א (סימן שיד סיף א).

גם דעת הרמב"ם (שבת פרק כג הלכה ב) שמותר לשבור גם חבית שאינה מוסתקי, ולכן לא העמיד את ההיתר דווקא בחבית של מוסתקי, ובקרבן נתנאל (שבת פרק כב סימן ו ס"ק ה) כתב שכן נראה גם שיטת הרי"ף שסתם דבריו, ולכן תמה על השו"ע שלא הביא שיטת הרמב"ם, וכתב שבצירוף טעם נוסף יש להקל גם בכלי שאינו מוסתקי. ובערוך השולחן (סימן שיד סיף ח) כתב שלכן אין למחות בידי אלו שנוהגים להקל בדבר.

היתר פתיחת כלי אחסון מסוג 'חותלות'

עוד הביאה הגמרא (שבת קמו.) היתר לגבי כלי של 'חותלות', והם כלים העשויים כעין סלים מכפות תמרים, ונותנים לתוכם תמרים כדי שיתבשלו, שמותר לחתוך או לקרוע את החותלות כדי להוציא את התמרים, ואינו חושש שהוא עושה פתח לכלי, וטעם ההיתר כתב השו"ע (סימן שיד סיף ח) משום שהוא שאין שם כלי לחותלות והוא רק כמו קליפה לתמרים שבתוכו, וכלשון השו"ע שהוא 'כמו ששבור אגוזים או שקדים כדי ליטול האוכל שבהם'.

פתיחת קופסאות שימורים

בפתיחת קופסאות שימורים יש לדון מכמה איסורים. א. סתירה - שהרי הקופסה שימשה ככלי אטום לשמור על מה שבתוכה, ובפתיחתה אינה יכול עוד לשמש ככלי אטום המועיל לשימורה. ב. בונה - שהרי מעתה נעשה כאן כלי חדש הראוי להכניס ולהוציא. ג. גזירה חז"ל על עשיית פתח שהוא רק כדי להוציא מתוך הכלי, כאשר יש חשש שמה יכוון לעשות בכלי פתח יפה לשימוש קבוע ויכשל באיסור בונה. ד. מחתך - בקופסאות שימורים שיש בהם חריץ לפתיחה קלה, יש לדון האם מותר לפתוח במקום החריץ או שיש בזה משום איסור מחתך.

דעת החזון איש

החזון איש (אור"ח סימן נא ס"ק א) מבאר את השיטות שאין איסור סותר בשובר פי החבית להוציא גרגרות, והרי גם במקלקל יש איסור שבות, דכיון שבעיקרו של דבר כלל אין בנין וסתירה בכלים, לכן הגם שעשיית כלי שלם מתחילתו נחשב למלאכה משום שבניה היא מלאכה חשובה, סתירת כלי רק כדי להוציא מה שבתוכו כלל אינו חשוב להיות מלאכת סותר, ומטעם זה מותר לחתוך או לקרוע את החותלות כדי להוציא מה שבתוכם.

ושוב (שם ס"ק יא) דן על פתיחת קופסאות שימורים, וכתב שאין בפתיחתם משום סתירת כלים, כי כלי אטום מכל צד אינו כלי, ודווקא הפתיחה היא התיקון לעשותו לכלי שימושי ואסור משום בונה בכלים. וכתב דמה שיש לדון הוא באדם שאין כוונתו לחזור להשתמש בכלי הפתוח אלא לזרוק לאשפה, שזה דומה לשובר פי החבית כדי לאכול את הגרגרות, שכאשר אינו מכוון לעשות לחבית פתח יפה לשימוש חוזר מותר, ולכן גם לדעת תוספות שיש איסור לשבור חבית קטנה משום סותר, והתירו רק בחבית שהיא מוסתקי, הרי בקופסת שימורים שקודם לכן היה כלי אטום מכל צד אין שייך איסור סתירה.

אלא שכיון שרבים חוזרים להשתמש בקופסאות שימורים או להשתמש בקופסא עד שיגמר מה שהיה בתוכה, הרי יש לגזור בהם שמה יכוון

שעצם מה שנעשה מכילי אטום לכלי פתוח הוא מציאות של בניין, היינו דווקא משום שיש בני אדם משתמשים בהם אחר כך, אבל בזמן הזה שבני אדם אינם משתמשים בהם הרי הקופסה ככלי החותלות שנחשב רק כעטיפה של המאכל ואין לו שם כלי כלל.

אך העיר שיש תלמיד חכמים שנוהרים מחשש שימצא דם בביצים, וכדי שלא לאסור את הסירים הם משתמשים בכלי של קופסת שימורים, ואם כן שייך לומר שיש שם של כלי על קופסאות אלו, וחזר הדבר לאיסורו במקום שישנם תלמידי חכמים שעושים כן. וכתב שעל כל פנים ניתן לקלקל תחילה את קופסת השימורים שלא תהיה ראויה לשימוש, ואז כשפותחה אין כאן שם של בניה. וכתב שהעיקר העדיף הוא לפתוח מערב שבת את כל קופסאות השימורים.

דעת האגרות משה

האגרות משה (אורח חיים חלק א סימן קכב) בתשובה ארוכה דן על פתיחת כל סוגי הכלים, ולדינא כתב (ענף י') שהמנהג לזרוק את הקופסאות אחרי האכילה, ולכן הקופסאות הם ככלי החותלות ומותר, אבל כשיש בני אדם שנוהגים להשתמש בקופסאות הם נחשבות לכלי, ולכן אפילו שאיש זה נוהג לזרוק, הדבר אסור להכרעת השו"ע והרמ"א שיש סתירה בכלי שלם רגיל שאינו מוסתקי, אך מאחר שדעת הרבה מאוד ראשונים שאין איסור סתירה גם בכלי שלם, אין למחות בידי המקלים על פי הוראת חכם.

וסיים שכל ההיתר לפתוח כלי שדרך הכל להשתמש בהם רק באופן חד פעמי, הוא רק מדינא אבל למעשה יש להחמיר, כי רבים יטעו להיתר גם בכלים שיש משתמשים בהם שימוש חוזר, ובוזה יש איסור להכרעת השו"ע והרמ"א, ולכן התיר רק בשעת הדחק גדול. ונראה שהפוסקים שהתירו ולא חששו לתקלה זו משום שסברו שמאחר והמציאות של כלים הראויים להיות מותרים וכלים הראויים להיות אסורים הוא דבר מצוי ביותר בכל בית מיישראל, בנקל יהיה חילוק דין זה גלוי לכל שומרי שבת, והרי הלכה זו כשאר כל חילוקי ההלכות בשבת, ואין גוזרים רק בחשש טעות קרוב.

וראוי לשים לב שהגרש"ז אויערבאך לא דקדק כל כך בזה שיש מיעוט משתמשים בקופסת שימורים, להחשיב קופסה זו לכלי, כי סבר שמאחר שרוב בני אדם אינם משתמשים מחמת גריעות הכלי בקופסה זו, היא דומה לכלי של 'מוסתקי' שגם בו משתמשים באופן רב פעמי, ואפילו הכי מחמת שאינו חשוב אין לו שם כלי, ואינו בו איסור סותר. אמנם האגרות משה והמנחת יצחק דימו קופסת שימורים לכלי של חותלות, שיסוד ההיתר בו מצד שהוא כקליפה של אגוז בלבד, ולכן אם יש מיעוט שכן משתמש בה ככלי שוב אינו דומה לקליפה של אגוז.

חשש איסור מחתך

יש קופסאות שימורים שיש בהם חריץ עם לשונית להקלה על הפתיחה, וכתב הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה חלק ב פרק יב אות ג; שמירת שבת כהלכתה פרק ט הערה כו ופרק כג הערה סב) שאין לחוש בהם לאיסור מחתך כיון שהאיסור הוא כאשר יש לאדם עניין לתקן את הכלי לפי מידה מסוימת, ולכן הוא חותך במקום זה דווקא, אבל כאשר

הוא חותך במקום זה רק כי זה יותר נוח לו, אין איסור. שהרי מקור האיסור במחתך את העור לפי מידה הנצרכת בעור (כמבואר ברמב"ם שבת פרק יא הלכה ז), וכתב שגם בפחית שהחברה קבעה את הגודל לפי מומחיות של הצורה והגודל המתאימים של הפתיחה, או בנייר טואלט שהחברה קבעה את החריצים לפי מידה נוחה לשימוש, על כל פנים האדם שחותך אין לו עניין בחשבנות של החברה, וכל עיסוקו כעת הוא רק לפתוח במקום שזה הכי קל, לכן אין איסור מחתך בדבר זה.

אולם הגר"ש אלישיב (מאור השבת חלק ה מכתב ג, אשרי האיש חלק ב עמוד שנג) נחלק, שאיסור מחתך לא נאמר דווקא לצורך תיקון העור לפי מידה מסוימת, אלא בכל אופן שיש לו עניין לחתוך דווקא במקום זה, ואפילו אם רק מפני שכאן קל יותר לחתוך.

ועוד כתב הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה חלק ב פרק יב אות א) טעם היתר לגבי נייר טואלט שיש בו נקבים קטנים לתלישה, שמאחר והאדם אינו טורח בחיתוך או במידה רק הכל מוכן מערב שבת וגם הנייר הוא חד פעמי אין כאן מלאכה כלל, וזוהו למד להתיר פתיחת פחיות שיש בהם חריץ עם לשונית לפתיחה קלה ביותר כיון שהאדם אינו טורח כלל בחיתוך או במידה, וכתב שזה גם כל שכן אחרי שגם כל עצם הפתיחה הוא בכלל מעשה של קלקול כלפי הכלי של הפחית, ומעתה יש לדון האם היתר זה שייך גם בפתיחת קופסת שימורים עם לשונית, האם מאחר וצריכים בזה מעט יותר פעולה לפתיחה, נחשב שטורח במלאכה ויש שם מלאכה על מעשהו.

עיקרי השיטות

נמצא שכאשר מבקשים לעשות בקופסת השימורים שימוש חוזר, לכולי עלמא יש איסור בונה, אבל גם כאשר מתכוונים לזרוק לאשפה, יש לדון על חשש איסור דרבנן מכמה פנים:

א. איסור סותר של הכלי האטום, החזון איש כתב לחדש שכלי אטום כלל אינו נחשב לכלי, אולם הסכמת האחרונים שגם כלי אטום המושמש לאכסון ולטלטול נחשב לכלי, רק הגרש"ז אויערבאך כתב להתיר מפאת שקופסת שימורים במהותה היא כלי חד פעמי גרוע ואין לה חשיבות ובדומה לכלי של מוסתקי שמחמת גריעתו אין בו איסור סותר, ומחמת שהוא כלי חד פעמי לשמירה על האוכל עד שעת האכילה הוא גם דומה לכלי של חותלות שאין בו איסור סותר מחמת שהוא דומה לקליפה של אגוז בלבד ולא לכלי שימושי, ובטעם השני נקטו גם האגרות משה והמנחת יצחק, והם הוסיפו לצרף להיתר את שיטת הראשונים שאין כלל איסור סותר בכלים, ואת שיטת הרמב"ם שהתיר כל כלי ובלבד שלא יכוון לעשות פתח.

ב. גזירה שמא יכוון לפתח יפה, החזון איש כותב שמאחר ויש משתמשים בכלי לשימוש חוזר או עד לסיום המאכל שבקופסה, יש לחוש שהגם אדם זה יכוון לכך ואסור, אבל אחרונים אחרים כתבו שזה דומה לכלי של מוסתקי או לכלי החותלות שאין בהם חשיבות ואין גזירה זו.

ג. חשש איסור בונה, בחזון איש כתב לחדש דשמא מפני החשיבות הרבה שיש בהפיכת כלי אטום לכלי פתוח, אפילו שהפתוח כלל אינו מתכוון לעשות כלי הדבר דומה למלאכה בזיון מתכוון שאסור לכתחילה. וכדי לפתור חשש זה הציעו המנחת יצחק הגר"ש אלישיב והגרש"ז אויערבאך

לשבור מעט את הכלי על ידי נקב גרוע קודם הפתיחת הכלי אטום, ואז אין חשיבות לפתיחה שלו אחרי שאינו כלי כלל, אבל הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי כתבו שגם בפתיחת חור קטן בכלי אטום לגמרי יש לדון בזה חשיבות מלאכה של פתיחת כלי אטום. וגם לכל עיקר הספק החזון איש שמא יש חשיבות של בונה ואפילו שאינו מתכוון כלל להשתמש בקופסה, לא חשו הגרש"ז אויערבאך והאגרות משה כלל, ואפשר טעמם לפי שידמו כלי זה למוסתקי או לחותלות שאין בהם חשיבות של כלי.

ד. חשש איסור מחתך בכלי שימורים שיש בו חריץ כדי להקל על הפתיחה, הגרש"ז אויערבאך התיר לפי שיטתו שאיסור מחתך הוא דווקא כאשר יש לפתוח תיקון הכלי במידה זו, אולם דעת הגר"ש אלישיב שאיסור מחתך הוא אפילו כאשר חותך כאן רק בגלל שזה יותר נוח לפתיחה.

להלכה:

פתיחת קופסת שימורים כאשר דעתו להשתמש בה לאחר מכן שימוש חוזר, אסורה לכולי עלמא, משום שבפתיחה נעשה לכלי ראוי לשימוש חוזר.

המצוי הוא שפותחים את הקופסה כדי לזרוק אותה מיד או לאחר מה שבתוכה, ובדין זה נחלקו הפוסקים: דעת החזון איש שכלי אטום אינו כלי, ולכן אין חשש איסור סותר, אבל אסור את הפתיחה גם למי שזורק מיד מחמת הגזירה שמא יכוון לפתח, ושמא עצם מה שפתח את הקופסה היא פעולה חשובה של בבניין ואסור מדרבנן אפילו שלא מתכוון לעשות כלי רק לזרוק לאשפה. ולשיטתו כתבו גדולי הפוסקים (הגר"ש אלישיב הגרש"ז אויערבאך מנחת יצחק) שיש לנקב בתחתית קופסת השימורים ורק אחר כך לפתוח אותה מלמעלה, ובוזה אין חשש לשמא יכוון לפתח נאה או לשמא עצם הפתיחה חשובה לעשיית כלי, ובשעת עשיית הנקב יש לזוהר שלא לקלקל ציור או אותיות המודפסות במקום עשיית הנקב. אמנם יש שכתבו (הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי) שלדעת החזון"א גם עצם עשיית הנקב נחשב להפיכת כלי אטום לכלי פתוח ואסור משום חשיבות הבניין.

אמנם לדעת הגרש"ז אויערבאך קופסת שימורים שהכל זורקים בגמר השימוש נחשבת לכלי גרוע שאין בה לא איסור סותר לא גזירה שמא יכוון לפתח נאה ולא חשיבות של מלאכה בונה, וכעין זה דעת האגרות משה.

מאחר שנחלקו רבותינו פוסקי הדור בנידון, ראוי להחמיר לפתוח את כל הקופסאות שימורים קודם השבת, או לנקב את תחתית הקופסה ויפתח רק אחר כך מלמעלה, וכן כתב הגר"ש אלישיב שאפילו שעיקר הדין להיתר וכדעת הגרש"ז אויערבאך, לכתחילה יש להחמיר כדעת החזון"א.

ובקופסאות שדרך פתיחתן היא על ידי משיכת לשונית אשר במשיכתה נוצר פתח נאה, הגר"ש אלישיב אסר לפותחן בשבת משום מלאכת מחתך, אך הגרש"ז אויערבאך מיקל בכך, וכל אחד יעשה כדעת רבותיו.

ברר קליפה מתוך תערובת ביצים בשבת

ובפרי מגדים מסתפק לענין מזיד האם אסור לעולם או לא ע"ע מזה בספר אורחות שבת (סוף פרק ג) מה שכתב על זה. ולפי פסק המשנה ברורה מלאכת ברירה נחשב למעשה שבת ואסור לאוכלו. ובקצות השלחן (סימן קכ"ה הערה א) חולק על המשנה ברורה והפרי מגדים וכתב ויש להעיר, דבורר לא דמי למבשל דפעותל הבישול א"א בלי חילול שבת אבל בורר הרי אפשר לו לאכול בלי חילול שבת ע"י שיברור לאלתר, וזוהי שחילול השבת ובריר הפסולת בידו מתוך האוכל לא אהנו מעשיו יותר מאילו היה בורר האוכל מתוך הפסולת, ולא הוי נהנה כ"כ ממלאכת שבת. עוד כתב שם "ומצוי שאדם שוכח ומסיר איזה קליפה מתיך הפירות ולא שמענו לאסור האוכל משום זה" ומסיים "מיהו יש לומר דמבשל קנסו שוגג אטו מזיר גזירה שמא יבשל במזיד ויאמר שוגג הייתי, וזה דווקא במבשל, שאם נתיר המבשל בשוגג יעשה במזיד, כיון שרוצה בתבשיל ויאמר שוגג הייתי, אבל בבורר אם נתיר לו בשוגג, אין לחוש שיעשה במזיד, אע"פ שרוצה בהברירה דלמה לו לחלל שבת בלי תועלת כיון שאפשר לו לאכול ע"י ברירת האוכל בידו מתוך הפסולת ע"כ לא קנסינו שוגג אטו מזיד".

האם אפשר לומר לאו כל כמיניה של המלצר לאסור על כולנו את המאכל?

במקרה שיהודי עשה שליח והוא בישל בשוגג שבכה"ג אהנו מעשיו, וודאי שאסור לכולם להנות ממנו, וכמו שמובא בכל הפוסקים, אך בבורר, מכיון שכל בן אדם היה יכול לבורר בהיתר, א"כ יש סברא לומר לאו כל כמיניה שתעשה ברירה באופן האסור ותאסור על כולנו את המאכל. עיין באורחות שבת (פרק כ"ה הערה ג"ג) שכתב שבמקרה שהאדם שברר אינו אחד מבעלי הבית, מסתבר שאין המאכל נאסר על האחרים, משום דלאו כל כמיניה לאסורו עליהם, הואיל והיו יכולים לבורר בהיתר אוכל מתוך הפסולת, וכן אם בירר אוכל מתוך הפסולת שלא בסמוך לסעודה אפשר שמותר לאחרים לאכול את המאכל בסעודה מאותו טעם, דלאו כל כמיניה לאסורו עליהם שהם היו יכולים לבורר בהיתר בסמוך לסעודה.

האם מאכל ביצים נחשב לשעת הצורך שמותר בו מעשה שבת בשוגג לפי הגר"א?

דעת הגר"א לפסוק כרבי מאיר שמותר להשתמש במלאכה גם בשבת עצמה בין הוא ובין אחרים כיון שעשאה בשוגג. ופסק המשנה ברורה שיש להחמיר אך במקום הצורך יש לסמוך על שיטת הגר"א ולהתיר המאכל.

העולה לדינא:

בהגדרת מקום צורך נחלקו בזה פוסקי זמננו, בספר מאור השבת (ח"א סימן יח הערה י"ז) מביא בשם הגר"ש אוירבאך והגר"ש אלישיב שגם חמין - טשולנט, לא נחשב למקום צורך, ואסור לאוכלו לפי דעת המשנה ברורה. אך מצד שני דעת הגר"ח קנייבסקי והגר"נ קרליץ להתיר. ונראה פשוט שכל המחלוקות אם נחשב מקום צורך בטשולנט היינו יחיד בביתו, אך בשבע ברכות שרבים היושבים, וודאי יחשב למקום צורך בזה ומותר לפי דעת הגר"א. לפיכך במאכל הביצים שנעשה בו איסור ברירה בשבת, אף שנעשה בו איסור בשבת יש להתיר המאכל.

באולם שמחות נערכה שמחת שבת שבע ברכות. בשבת בבוקר כשעה לפני תחילת הסעודה, הגיעו המלצרים והחלו לקלף את הביצים, לאחר שקילפו את כל הביצים והתחילו לרסקם הבחינו לפתע שחתיכה קטנה של קליפת ביצה התערבבה בתוך תערובת הביצים. המלצר שלא ידע בין ימינו לשמאלו בהלכות שבת, הוציא את הקליפה והמשיך לערבב את הביצים בלילה יפה עד שנעשה לסלט ביצים משובב לכבוד שבת. כשנודע דבר המעשה לתלמיד חכם אחד שנוכח במקום, התחיל לדון בשני שאלות מורכבות וקשות, והאם כזוהי צורך גדול יש צד להקל.

והנה שתי הספיקות שהסתפק בזה: א. האם בבורר גם כן נחשב למעשה שבת שאסור להנות עד מוצאי שבת, או מכיוון שהיה יכול לעשותו בהיתר, כגון להוציא כל הביצים מסביב והוי אוכל מתוך פסולת שמותר סמוך לסעודה. ב. בשעה שעשה האיסור והוציא קליפת הביצה לא היו כל הביצים אסורים, מכיוון שהתערובות היא רק ביצים שמסביב הקליפה, ואם היו עוצרים שם, היה מספיק להוציא הביצים שמסביב המקום שהיה בקליפה, אך עכשיו הכול התערבב, ובדבר שיש לו מתירים, הרי אין בטל אפילו באלף, ושלא צריך לקחת כל המאכל ביצים ולהביא אותו לשבע ברכות שיתקיים במוצאי שבת, אך בשבת אסור המאכל ונדגל בסעודת הבוקר על ה"איער מיט ציבעל".

תשובה:

הנה מה שעולה הלכה למעשה לאחר העיון בדברי הפוסקים:

א. יש צד לומר שהביצה והקליפה שלה, נחשבים למין אחד לחלק מהפוסקים וממילא יהיה אפשר להקל מחמת ספק פלוגתא במעשה שבת.

בביאור הלכה (סימן שי"ט ס"ד ד"ה מתוך אוכל) הביא דברי הים של שלמה לענין לזנים ובטנים שנשתברו ועדיין הם בקליפתן דאף לענין בורר מין אחד הוא ואין שם פסולת עליו ובאיזה ענין שמתקן האוכל מתוך השומר תקון אוכל בעלמא הוא ואין שם מלאכה עליו, אך היש"ש מירי בשומר הפרי, ובביאור הלכה (שם) מוסיף שגם עצמות נחשבים למין אחד עם הבשר לפי היש"ש מכיון שהם מחוברים יחד וז"ל: "היוצא מכל הנ"ל דבעת האכילה גופא המקיל וקולף העצמות מן הבשר בודאי לא נוכל למחות בידו ואפילו לתקן קודם אכילה באופן זה ג"כ לדעת הרמ"א והמהרש"ל דרך אוכלא הוא אם כונתו לאכול הבשר לאלתר ע"כ. וה"ה בביצים וקליפתן שסיבת ההיתר לפי המהרש"ל הוא מטעם מין אחד ולכן לא נאסר משום מעשה שבת מכיון שיש מתירים.

אך דבר זה אינו, מכיון שבביאור הלכה עצמו בסוף דבריו כותב מפורש שאין היתר זה אלא כשהם עדיין מחוברים אך אם נפרדו לא יחשבו למין אחד, ולפי"ז קליפת ביצה לאחר שקילפו אותו מהביצה לכולי עלמא נחשב לבורר ואסור.

ב. צד נוסף יש לדון בו להקל ולומר, שדבר זה אינו נחשב למעשה שבת מכיון שהיה יכול להוציא בהיתר, ואם כן אינו נהנה מהמעשה איסור, כי היה יכול לקבל אותו תוצאה על ידי מעשה היתר.

בביאור הלכה (סימן שי"ט ס"א ד"ה הבורר) כתב עיין בפרי מגדים שכתב דבדיעבד אם בירר יש לומר דאסור לאותה שבת דנהנה ממלאכת שבת, ע"כ.

'תפילת הדרך' בדרך העוברת סמוך ליישובים

מנחם מנדל המתגורר בישוב הסמוך לירושלים נוסע היה מידי שבוע לבקר ולסעוד את הוריו המבוגרים שהתגוררו בירושלים, בעודו מתחיל לנהוג אומר היה בכוונה רבה את תפילת הדרך ומתפלל שיגיע למחוז חפצו לחיים ולשלום, אולם לאחר שלמד את הלכות תפילת הדרך על בורים, החל להסתפק אם יש עליו חיוב לאומרו כלל, מכיון שבכל מהלך הדרך בו היה נוסע עובר הוא בינות ליישובים שאינם רחוקים מרחק פרסה מהכביש הראשי, ועל כן פנה הוא למורא ההוראה לשאול את דבר זה הלכה.

תשובה: במסכת ברכות (כ"ט:) מביאה הגמרא: אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא... וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא אמר רבי יעקב אמר רב חסדא זו תפלת הדרך ואמר רבי יעקב אמר רב חסדא כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך מאי תפלת הדרך יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתוליכני לשלום ותצדיקני לשלום ותסמכני לשלום ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך ותשלח ברכה במעשי ידי ותתנני לחן לחד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי בא"י שומע תפלה". ועל זמן אמירתו אמרו שם (:) "אימת מצלי א"ר יעקב א"ר חסדא משעה שמהלך בדרך. עד כמה א"ר יעקב א"ר חסדא עד פרסה".

ברש"י כתב בזה שני פירושים. א: פירוש רש"י דצריך לברך עד פרסה ואם לא בירך עד שהתרחק פרסה שוב אינו מברך. ב: פירוש הבה"ג דאפילו בדרך קצרה של פרסה צריך לברך אבל אם מהלך פחות מפרסה אין צריך לברך. וכבר כתב הרא"ש בברכות (פ"ד סימן י"ח) דהעיקר כשיטת הבה"ג ונתקשה להבין שיטת רש"י דלמה יברך רק עד פרסה ולא אח"כ. וכך פסקו גם הטושו"ע בסימן ק"י סעיף ז'. ומ"מ נכתב שם בהג"ה דלכתחלה יברך תוך פרסה כשיטת רש"י, עי"ש.

האחרונים נחלקו האחרונים מתי יש לברך ברכה זו, ושלש מחלוקות בדבר: א. המגן אברהם כתב (שם ס"ק י"ב) שלא לברך בעיבורה של עיר אלא לאחר שיצא מעיבור העיר, וזה שנחשב החזיק בדרך, עי"ש.

ב. דעת הט"ז (ס"ק ז') דיש לברך אף בתוך העיר ומה שאמרו משהחזיק בדרך אין כונתם אלא שאינו מברך עד שהחליט החלטה גמורה שהוא יוצא לדרך, שהרי מהר"ם היה מברך בבוקר טרם צאתו לדרך.

ג. רבים האחרונים שחילקו בזה בין מי שיצא מביתו שאינו מברך עד שיצא לדרך ובין מי שנמצא במלון באמצע הדרך שיכול לברך בבוקר טרם צאתו וכך נהג מהר"ם, (עי"ש בשערי התשובה ס"ק ט', באליהו רבה ובמשנה ברורה ס"ק כ"ט).

המשך בעמ' ו'

אם ביד מלווה להחליט על פירעון חוב - איזה מחובות הלווה נפרע

בין ראובן לשמעון שררו קשרי ידידות אמיצים ביותר, וכל אחד מהם היה מסייע לחברו כפי יכולתו בשמחה ובטוב לבב, כמעט עוד לפני שנתבקש. לימים נקלעה חנותו של ראובן לקשיים בתזרים המזומנים. שמעון שמח מאוד על האפשרות לעזור לידידו, והלווה לראובן מספר פעמים סכומי כסף קטנים. לאחר תקופה ביקש ממנו ראובן הלוואה גדולה. שמעון ניאות אך ביקש מראובן לחתום על שטר הלוואה כדת וכדין.

בהמשך היה ראובן מעביר חלק מרווחיו הנאים לשמעון כדי שינקא אותם מסכום ההלוואה. ביום מן הימים התקשר ראובן לשמעון וביקש ממנו שיחזיר לו את השטר, כיון שכבר סיים לשלם את כל סכום ההלוואה שבשטר. שמעון סרב, ואמר שיחזיר לו את השטר רק לאחר תשלום כל שאר החובות. הוא הוסיף שראובן היה ערב לחברו על הלוואה אחרת, שנלקחה משמעון כבר לפני זמן רב אך טרם נפרעה. ראובן דרש גם את תשלום הלוואה זו לפני החזרת השטר. כעת באו ראובן ושמעון לברר בבית הדין האם השטר על כל שיעבודיו נשאר בתוקפו עד לפירעונם המלא של כל החובות הנוספים, והאם בסמכות המלווה להשאיר את השטר בידו עד לפירעון שאר החובות או הערבויות שחתם לו הלווה בעבור לווים אחרים.

תשובה: בגמ' כתובות (צא:) מובא מעשה בלווה שהיה חייב מאה זוז ומת, והניח קרקע קטנה בשווי חמישים זוז, ובא המלווה ונטל את הקרקע בפירעון חובו. הלכו היתומים ונתנו לו חמישים זוז וקיבלו מידו את הקרקע. לאחר מכן חזר המלווה ורצה לגבות שוב את הקרקע על יתרת החוב. ומסופר בגמרא שבאו לאביי ואמר להם שכיון שיש מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהם והמעות ניתנו למלווה בסתם ולא בפירוש עבור קניית השדה, יכול המלווה לומר שקיבל את המעות בשביל פרעון שאר החוב, ועדיין לא נסתלק השיעבוד שיש לו על הקרקע של אביהם.

בספר התרומות (שער כ ח"א אות ב') כתב שמעשה זה הוא דווקא ביתומים שאינם חייבים לפרוע את חובות האב רק משום מצוה, ולכן כשפרעו בפירוש בשביל הקרקע שטרף המלווה אינו יכול לתפוס עבור חוב אחר, אבל כשהלווה בעצמו פורע את החוב היות ועבד לוה לאיש מלווה יכול המלווה לקבל את הפירעון על איזה חוב שרוצה, וכן פסקו הטור והשו"ע (סי' פ"ג ס"ב) שאם לוה חייב שני חובות והגיע זמן הפירעון בשניהם ופרע לו בפירוש עבור חוב פלוני, יכול המלווה לתפוס את הפירעון לאיזה חוב שירצה. והוסיף הרמ"א שאף כששתק המלווה כשקיבל את הפירעון יכול לומר מה ששתקתי היה כדי שתיתן לי המעות ולא אקבלם על חוב אחר (ובסמ"ע כתב דהטור חולק על זה, והשו"ע סובר דהטור מודה לזה).

בחוב מחמת ערבות

בנתיבות המשפט (חידושים סק"ו) הביא מהכנה"ג שהביא משו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' קפ"א) שאם הלווה חייב למלווה חוב אחד בעצמו וחוב נוסף בערבות מחמת אחר, אין המלווה יכול לומר בעד חוב הערבות קיבלתי דלא שביק חוב ידידי ופרע חוב של אחרים, וכ"כ הריטב"א (שבועות מב.), ותמה הנתיבות דהא ביד המלווה לקבל על איזה חוב שירצה ומה לנו בדעת הלווה. ואכן בריטב"א בשבועות מבואר שדין זה רק לש"י הרא"ה שסובר שהלווה יכול לומר איזה חוב הוא פורע, וחולק על בעל התרומות ופסק השו"ע. ועוד אפשר ליישב דבחוב מחמת ערבות קיי"ל בסי' ק"ל (ס"ב) שצריך לתבוע מהלווה תחילה, ואם פרע הערב קודם אינו יכול להוציא מהלווה את תשלום חובותיו, ויתכן דזוהי האופן מיירי הרדב"ז והריטב"א כאשר עדיין לא ביקש מהלווה את החוב ותפס מהעرب. אבל בנידון שביקש מהלווה ולא פרע והודיע שגובה מהעرب יכול לתפוס מהעرب וכדעת הנתיבות.

כשהמלווה לא חשב בשעת הפירעון

והנה יש לדון במקרה שהמלווה בשעה שקיבל הפירעון לא התכוון על איזה חוב לקבלו, ולאחר תקופה כאשר התעורר ויכוח רוצה המלווה לחשב את הפירעון עבור החובות שבעל פה ואילו החוב שבשטר עדיין לא נפרע, ובשו"ע לא נתבאר דין זה, ובמהרי"ל דיסקין (שו"ת סוף חלק הפסקים אות נ"ד) כתב להוכיח מדין אלמנה שמכרה נכסים בסתם שנאמנת לומר שמכרה לצורך מזונותיה או לצורך כתובתה, וא"כ הכא אף שהמלווה קיבל בסתם יכול לומר עכשיו על מה קיבל הפירעון, אלא שאין נראה כן ממפרשי השו"ע.

ונראה דיש להוכיח ממה שפסק השו"ע (סי' קל"ב ס"ה) שאחד שערב בשביל שניים כשיפרע את המלווה יודיע לו על איזה חוב מהם הוא פורע, וכתב הש"ך (סק"ו) שאם הערב לא הודיע את המלווה אינו יכול לגבות מאף אחד מהלווים דכל אחד מצי מידיחי לאידך. ולמה שנתבאר בסי' פ"ג אם המלווה היה תופס בשעת הפירעון בבירור על איזה חוב לא היו יכולים לדחותו, והיות ובשעת הפירעון לא תפס בבירור והיה תלוי בדעת הערב, אין המלווה יכול לבחור לאחר מכן על מה היה הפירעון.

העולה לדינא:

- אם לוח פורע ממון ובידי המלווה השטר יכול בשעת הפירעון להחליט על איזה מהחובות הוא נפרע, ואף שהלווה אומר בפירוש שמתכוון לפרוע חוב שבשטר אם המלווה חושב אחרת תלוי בדעת המלווה.
- אם הלווה חייב לו ערבות על חוב של אחר, והמלווה כבר תבע מהלווה וזעת יכול מדינא לתבוע הערב (או בערב קבל), יכול לתפוס ממנו עבור חוב הערבות.
- אם המלווה לא חשב בפירוש בשעת פירעון, אינו יכול אחר כך להחליט על מה נפרע.

והנה כמה ספיקות יש בברכה זו למעשה, ונחלקו גדולי הזמן בהנהגה הראויה למעשה.

בשו"ת מנחת שלמה (תניינא ב' - ג' סימן ס' אות ד') דן לגבי הנסיעה בכביש ירושלים - ת"א דכיון דיש בדרך יישובים רבים פטור מלברך. ועוד כתב דכיון שכלי רכב מצויים בכביש ויש פקוח משטרתי דשוב אין עוד סכנת ליסטים או חיות רעות ולכן עדיף לברך בלי ברכה.

ולעומתו כתב בשו"ת תשובות ונהגות (ח"א סימן קצ"ט) דבאמת ראוי היה היום לברך אף בנסיעה בתוך העיר, משום שהסכנה רבה אלא שאין לשנות מדינא דשו"ע, ומ"מ ראוי לברך מיד כשיוצא מן העיר אף בתוך עיבורה.

הנה איתא בשו"ע (סימן ק"י ס"ו): "ואין לאומרה, אלא אם כן יש לו לילך פרסה, אבל פחות מפרסה לא יחתום בברוך (ולכתחלה יאמר אותה בפרסה ראשונה), ואם שכח מלאומרה, יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך, ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה".

ולכאורה יש לתמוה בהלכה זו דבתחילת הסעיף משמע דאם המרחק שבין עיר לעיר הוא פחות מפרסה אינו מברך ואם המרחק פרסה או יותר אומרה, אך בסיפא מבואר דאם הוא תוך פרסה לעיר שאליו פניו מועדות שוב אינו מברך, ותימה דאם כל הדרך אינה אלא פרסה או יותר, הרי משהחזיק בדרך ויצא לדרך תיכף ומיד נכנס תוך פרסה למחוז חפצו.

וכבר עמד על זה בתהלה לדוד (סימן ק"י אות ד') וכתב דאכן אינו אומר תפילת הדרך אלא אם יש לו שתי פרסאות בין עיר לעיר, וכך נקט להלכה הגרש"א (מנח"ש שם), אך מלשון הראשונים והשו"ע נראה בבירור דכל שהמרחק הוא פרסה או יותר מכך לא אשכחן למאן דאמר דצריך שתי פרסאות.

ומשו"כ נראה טפי לומר דכיון שהמרחק שעוד לפניו הוא פרסה מן העיר ויש בה סכנה, תיקנו חז"ל דבכל דרך של פרסה צריך לברך ולא חילקו בין מי ששם פעמיו למקום קרוב או למקום רחוק, ורק במי ששכח לברך כאשר יצא לדרך ונהג שלא כהלכה, ונזכר כאשר כמעט הגיע למחוז חפצו רק בו ניתנה הלכה דאם כאשר התקרב לעיר שאליו פניו מועדות תוך פרסה הו"ל כאילו הגיע ליעדו ושוב אינו מברך.

ולפי זה נראה דק"ו הדברים דהמתהלך בדרך ומצדי הדרך ישנם ישובים הקרובים פחות מפרסה, כיון שאין הדרך מובילה לאותם ישובים חייב לברך תפילת הדרך, ומה אם חייב לברך אף אם כבר התקרב פרסה למחוז חפצו, ק"ו מי שחולף על פני ישובים שאין הדרך מובילה אליהם ואין כוונתו להגיע לתוכם כלל ודאי שצריך לברך אע"פ שהוא תוך פרסה לאותם הישובים.

העולה לדינא:

הנוסע בדרך למקום הרחוק יותר מפרסה אפילו אם מצדי הדרך ישנם ישובים הקרובים פחות מפרסה, חייב לברך את תפילת הדרך, שמכיון שאין הדרך מובילה לאותם הישובים וגם אין כוונתו להגיע לתוכם כלל, נחשב כאילו עדיין לא הגיע למחוז חפצו אף על פי שנמצא בתוך מרחק פרסה לאותם הישובים.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com